

РЕЦЕНЗИЯ

от

доц. д-р Румяна Иванова Георгиева

на

дисертацията на Ваня Николова Петрова,
редовен докторант към катедра “Археология” на ИФ на
СУ „Св.Кл.Охридски”

на тема

„Предачество и тъкачество в Севернобалканската област през бронзовата и
ранножелязната епоха (III-I хил.пр.Хр.)
за присъждане на образователната и научна степен
“доктор”

В дисертацията на Ваня Петрова се обсъжда актуален научен проблем: производството на текстил в древността, реконструирано на базата на археологически източници. Темата е дисертабилна не само защото представлява първото пълно проучване на откритите у нас останки от уреди за изработка на прежда и текстил от III-I хил.пр.Хр. но и защото, както дисертантката правилно отбелязва (с.1), тя се вписва в една модерна за световната наука проблематика, която превърна през последните години т.нар. археология на текстила¹ в самостоятелно изследователско направление.

Трудът е добре структуриран и е разработен в две части: текст, състоящ се от въведение, седем глави, заключение, апендикс, списък на цитираната литература и илюстративен блок, включените в който каталог, 9 карти и 61 табла идеално кореспондират с текста.

В увода („*Въведение*”, с.1 – 10) Ваня Петрова обоснова необходимостта от изследването на един толкова значим дял от древната икономика, какъвто е текстилното производство, и прави обективна характеристика на изворовата база. Подчертано е, че опитът за реконструкция на това производство в дисертацията се опира не само на намерените останки от уреди – често „*слабо чувствителни към промени и без датираща стойност*” (с.2), но и върху писмени и иконографски източници, както и на резултатите от интердисциплинарните изследвания. Ясно са формулирани целите и задачите на труда и са описани съответстващите на спецификата на работата методи на изследване. Хронологическият обхват на темата е защитен с извода, че периодът между средата на IV и първата половина на I хил.пр.Хр. е времето, когато окончателно се оформя комплексът от инструменти за предене и тъкане, а надхвърлящата днешните ни граници територия на изследване (наречена „Севернобалканска област”) е запълнена, по думите на авторката, не само с географско, но и с културно-историческо съдържание (с.7).

Първа глава („*Преглед на проучванията*”, с.11 – 23) предлага пълен историографски преглед на съществуващата до момента книжнина върху производството на текстил в древността. Построен на хронологически и тематичен принцип, той отдава признание на онези изследвачи, чиито наблюдения върху съхранените на места до 19-20 в. уреди за предене, плетене и тъкане улесняват интерпретацията на древните артефакти с подобно предназначение. Отделено е и място на намерените останки от тъкани или на

---

¹ Терминът „археология на текстила” според мен е по-сполучлив от използвания от Ваня Петрова израз „текстилна археология”. Вярно е, че си служим с подобен изказ, когато говорим за „селищна археология”, но казваме и „археология на култа”, а не „култова археология”.

техните отпечатъци в различни райони на Стария свят и Европа, като изчерпателно са посочени публикациите на най-известните колекции и корпуси на текстилни останки. Подчертана е значимостта на навлизането на естествените науки в археологията на текстила, довела до изясняването на спецификата на обработката на суровините и до възстановяването на процесите на предене и тъкане. Прави впечатление приложеният изчерпателен списък на създадените в последните години специализирани центрове за изследване на древен текстил в Западна и Централна Европа, а препратките към най-новите конференции и симпозиуми по темата (с.16) показват, че авторката познава в детайли съвременната литература. Въпреки отбелязаната със съжаление липса на проучвания върху текстила в северната част на Балканите, В. Петрова прави изчерпателен преглед на малкото публикации в България, като отделя внимание както на най-ранните от тях, така и на разработки от последните години, които изследват не само функциите на уредите за предене и тъкане, но и съдържат опити за реконструкция на етапите на текстилното производство.

Втора глава („Суровини, уреди, технология”, с. 24-82) изгражда теоретичната основа на дисертацията. В нея се дефинират основни понятия (например „текстилен продукт”, представен в неговия класически и не-класически вариант, с.24) и се обосновава въвеждането на широко прилаганият в специализираната археологическа литература термин „операциона верига” (*“chaîne opératoire”*), който включва всички етапи на производство от снабдяването със суровина до създаването и употребата на готовото изделие (с. 25). Подробно са представени и използваните за предене, плетене и тъкане в древността суровини от растителен и животински произход.

С голяма познавателна стойност тук са описаните в детайли етапи на произвеждането на тъкани (първична обработка на влакната, предене, тъкане, избелване, багрене). Макар и реконструирани от други изследвачи, те са изключително важна и задължителна част от разработката на тази тема, защото дават възможност да бъдат представени различните типове уреди (вретена, хурки, предачни купички, станове), използвани при производството на текстил в древния свят. Полезна за практиката е и показаната зависимост между тежестта и размерите на уредите и вида/характера на суровината от една страна, и качеството на преждата или тъканта – от друга.

Подробното представяне на различните типове уреди намира своето естествено продължение в Трета глава („Археологически извори за предене”, с.83-127), още в началото на която сред колекциите от дървени находки и сечива от кост от бронзовата епоха, намерени на територията на СИ България, са разпознати предмети, използвани най-вероятно при първичната обработка на влакна от лен. Най-голямо внимание в тази част от дисертацията, естествено, е отделено на глинени прешлени за вретено, чиято систематизация е направена въз основа на функционални и стереометрични показатели. Предложената от авторката схема на уредите от тази категория е базирана на находки от бронзовата епоха и включва 9 основни типа и 26 подтипа; според нея генезисът на някои от тях може да бъде потърсен още в халколита (с.102). Специално внимание е отделено на хронологията и разпространението на отделните типове прешлени през бронзовата и ранната желязна епоха. Изведени са и водещи за отделни райони и хронологически периоди типове.

Археологическите доказателства за тъкачество са намерили място в Четвърта глава („Археологически извори за тъкачество”, с. 127-181). В нея глинени тежести за стан, разпространени в изследваната територия, са

педантично събрани и анализирани. Отбелязан е фактът, че те са единственият запазен елемент от конструкцията на уред за тъкане от точно определен тип - вертикален стан с тежести. Макар да се смята, че от значение при тяхната употреба е тежината, предложената от дисертантката типология залага на формата и е отново базирана на сходството с определени геометрични и стереометрични фигури (с.128). Проследяването на най-ранните данни за разпространението на вертикалния стан с тежести на Балканите води до извода, че неговите корени трябва да се търсят в неолита. Наблюденията върху хронологията и разпространението на тежестите в началото на бронзовата епоха сочат приемственост с тези от халколита, но в следващите столетия очевидно се развиват специфични форми, чиято популярност позволява те да бъдат определени като традиционни за изследвания ареал. Интересен шрих към изворите за тъкане/плетене в тази част от труда добавят и приведените примери за друга, все още дискуссионна категория предмети: глинени макари, специфични изделия от кост и метал.

В Пета глава („*Реконструкция на тъкачния стан през праисторията*”, с.187 – 210) са разгледани останките от тъкачни станове, документирани в изследвания ареал чрез разкритите *in situ* колективни находки от тежести. Въпреки липсата на детайлни публикации, дисертантката предлага реконструкция на използвания в нашите земи, главно през ранната бронзова епоха, стан. Изненадващо на това място в труда, обаче липсва графично изображение или препратка към показаните в Четвърта глава образци. И тъй като в направеното описание (с. 206-207) не се отбелязва съществуването на второ кросно или на какъвто и да било зево-образуващ механизъм, остава да се гадае дали става дума за подобен на показания на с.71 уред или се предполага употребата на устройство, близко до т.нар. скандинавски стан (с.75). С голяма стойност обаче са представените на това място наблюдения по отношение на самите тежести: доловена е стандартизация при тяхната направа, предположено е използването на калъпи при производството им, забелязани са разлики в тестото при различните типове, както и връзка между вида на това тесто и тяхното изпичане/изсушаване, отчетена е зависимостта между теглото/големината на тежестите и дебелината на нишките/тъканта, изчислена е ширината на стана и съответно – на платното (от 0.40 до 1 м, с.208). Изказаната хипотеза за използването и на други, по-опростени уреди за тъкане, които не оставят материални следи, основателно отчита връзката между конструкцията на стана и характера на използваните суровини (с.209-210).

Представянето на запазените останки от тъкани в Шеста глава („*Текстилни находки*”, с.211-242) започва с изчерпателен очерк върху намерените в изследвания ареал следи от най-ранните, наречени „не-класически”, текстилни изделия – кошници и рогозки. В раздела са събрани и абсолютно всички известни до този момент данни за платове. Похвално е, че някои от анализите на тези останки (например на запазените върху медни предмети от Варненския халколитен некропол, които са едни от най-ранните тъкани на Балканите и в Европа) са проведени специално за разработването на дисертацията. Разглеждането на същинските текстилни продукти е придружено от подробен преглед на засвидетелстваните тъкачески техники. Важни са изводите за преобладаващата лито-сплитка и за предпочитанията към ленени тъкани. Приведени са и известните до този момент данни за най-ранни текстилни багрила. Краят на II хил.пр.Хр. е посочен като време, когато конопът започва да измества лена като основна растителна суровина. Но за мен би било

интересно да разбере с какво, според дисертантката, би могла да се обясни тази промяна: със застудяване, което прави конопените дрехи по-подходящи, с демографски причини или с такива, произтичащи от технологията на добиване и обработка на влакната.

Последната глава от дисертацията на В.Петрова („Социално-икономически аспекти на текстилното производство”, с.242- 238) представлява модерен прочит „на емпиричните данни в рамките на социалната археология” (242). В нея се разглеждат организацията на производствения процес и ролята на жените в него, вероятността за съществуване на специализация в текстилното производство (особено през РБЕ 3) и обвързването на нейната поява с причини от икономическо естество. Интересен е изводът, че на определен етап през РБЕ производството на текстил се превръща във важен елемент от стопанството и е една от домашните дейности, която създава изделия за размяна.

Няколко думи и за т.нар. Appendix („Уредите за текстилно производство в не-утилитарен контекст”, с.259-284). Текстът е приложен след стегнатото и прегледно написано Заключение (с. 255-258), което сумира основните изводи от изследването. Изборът на мястото на „апендикса” очевидно не е случаен и това произлиза от деликатната материя, на която е посветен: ролята на преденето и тъкането в обредността. Проблемът е поставен и разгледан с присъщата на дисертантката умереност, като са посочени примери на уреди за предене и тъкане, намерени в светилища, култови места и гробове. От тях личи, че вретеното/хурката винаги и навсякъде са схващани не само като израз на специфична стопанска дейност, но и като култови предмети. При опита за обяснение на този феномен обаче са приведени аргументи с широк хронологически и териториален диапазон, които трудно могат да бъдат отнесени към целия изследван ареал и период.

Дисертацията на Ваня Петрова се нарежда сред най-добрите постижения на докторантите на катедра „Археология” на СУ „Св.Кл.Охридски”. Със своята актуалност, оптимална структура и качествено съдържание тя отговаря на най-новите изследователски тенденции на съвременната археология на текстила. Сред най-важните постижения на труда могат да бъдат открити създаването на база данни за реални текстилни останки и предмети, свързани с преденето и тъкането, и превръщането им в надежден извор при изследване на древното стопанство; изработване на типология и хронология на уредите за предене и тъкане и проследяване на техния генезис и териториално разпространение; анализ на суровинната база и възстановяване на технологичния процес при производство на прежда и текстил. Очаквам в бъдещата си работа по темата Ваня Петрова да потърси корелацията между уредите за предене и тъкане и поставяйки ги заедно върху карта, да предложи обвързано с тази стопанска дейност райониране на изследвания ареал, както и да попълни липсващите в изворовата база писмени източници за тъкани и облекло в Тракия от I хил.пр. Хр. – проблем, който може да бъде преодолян било с уговорка, било с препратка към вече съществуващата книжнина.

Заради посочените достойнства на рецензирания труд си позволявам да препоръчам на Почитаемото жури да присъди на Ваня Николова Петрова образователната и научна степен “доктор”.

18.08.2011 г.